

Reacties op het kerncurriculum

“Wanneer gaan de Europese ministers van onderwijs rond de tafel om te overleggen hoe we jonge mensen kritisch leren omgaan met de bronnen van hun traditie?”

Rabbin Marc-Alain Ouaknin (Trouw, 19-02-2017)

Wartoe onderwijs over religie en levensbeschouwing?

Het kerncurriculum (zie pagina 17) pleit voor de vorming van mondige en kritische jonge mensen. Mijn eerste gedachte was: nu moet ik, Peter Slob, kritisch analyseren wat het voorstel beschrijft, anders val ik als docent door de mand. Als de docent immers niet kritisch is, hoe kunnen de leerlingen dat dan leren? Maar ik zit met een dilemma. Ik vind het initiatief en de inhoud eerlijk gezegd geweldig. Mag dat wel? Ben ik niet te kritiekloos? Doorzie ik veel haken en ogen niet? Dat kan zijn. Ik neem u mee in mijn gedachtenvorming over het kerncurriculum. Mijn referentiekader is de praktijk van alledag met mijn leerlingen op een open protestants-christelijke school in Gouda en als vader van kinderen die op verschillende middelbare scholen hebben gezeten.

Wat ik geweldig vind

Een nuchtere constatering van mij is dat de huidige situatie van het vak niet voldoet. Het levert leerlingen op die nauwelijks iets weten, laat staan iets begrijpen van religie en levensbeschouwing. Een levensbeschouwelijke dialoog voeren met religieuze elementen komt meestal niet verder dan respect hebben. Je mag geloven wat je wilt en vooral: “Als ik er maar geen last van heb.” De wens om levensbeschouwelijke en religieuze analfabeten tot een zekere geletterdheid te brengen op dat gebied en daarover ook nog een dialoog kunnen voeren, is top.

De verzuilde pluriformiteit heeft tot de huidige situatie geleid. Nu pluriformiteit steeds individualistischer is geworden, bepleit de notitie uniformiteit in het kerncurriculum. Hier is visie en lef voor nodig. Het is een staaltje vakmanschap om boven de eigen verdeeldheid en vrijheid uit te stijgen. Tegelijk blijft de ruimte volop aanwezig om eigen invulling te geven aan het curriculum. Super.

Het besef wordt onder woorden gebracht dat leerlingen in het huidige aanbod tekort gedaan worden ten aanzien van religieuze en levensbeschouwelijke kennis en vorming. Maatschappelijke ontwikkelingen hebben voor een minder religieuze socialisatie gezorgd. Bij bijna alles wat de samenleving laat liggen, wordt er naar scholen gekeken om dat gat te dichten, behalve bij de religieuze en levensbeschouwelijke vorming. De marktwerking in het onderwijs en de vrijheid van scholen op dit gebied resulteert eerder in een verminderd aanbod dan in een toename. Het curriculum nodigt alle partijen uit om het gat te dichten.

Wat het curriculum bij mij oproept

- Het curriculum bevat hele grote doelen en de inhoud is formidabel. Een gevoel bekwam mij. “Zou ik al die doelen zelf wel beheersen?” Het is zoiets als de inburgeringstest voor asielzoekers. De meeste Nederlanders zouden niet slagen.
- Het heeft een hoog abstractieniveau en vraagt een groot reflectief vermogen. Spreekt het stuk over realistische doelen voor de doelgroep? Het lijkt over doelen en vaardigheden te gaan die meer passen bij de opstellers van de notitie.
- Het curriculum is gelijk voor elk niveau in het vo, dat vraagt om een duidelijker specificering.
- In domeinen 1 en 2 lijkt het alsof de leerling er buiten staat. Hij leert over en kijkt naar al die verschijnselen en ziet betekenis voor kunst, cultuur en politiek. Pas bij de punten 3 en 4 van domein 3 komt de eigen positie van de leerling in beeld.
- Er is veel nadruk bij de vaardigheden op de individuele invulling, de eigen positie, persoonlijke waarden, het zelfstandig tot een eigen oordeel komen en het (zelf)kritisch bewustzijn. Een voorwaarde is respect hebben voor diversiteit. Openstaan, niet generaliseren, geen vooroordelen, positief zijn, constructief zijn, zorgzaam zijn en respect hebben, zijn begrippen die beschreven worden. Tegelijk bevat dit een oordeel. Als je vanuit je levensovertuiging een ander format hanteert, loop je het risico op een stempel (of vooroordeel?) dat je gesloten bent, generaliseert, vooroordelen hebt, negatief bent, destructief bent, gebrek aan respect hebt en niet zorgzaam bent.
- Het curriculum ademt een neoliberale sfeer uit. Winst is dat het gesprek met andersdenkenden wordt aangeleerd. Deze dialoog moet wel in een bepaald kader plaatsvinden. Dat neoliberale kader is op zichzelf al een levensbeschouwelijk format. Hoe dwingend is dat voor mensen en groepen die zich daarin niet herkennen?
- De dialoog aangaan, klinkt zo positief. Respect en tolerantie klinken ook warm. Het werkt als de thema's je niet al te diep raken. Juist met religie en levensbeschouwing heb je echter de kans de diepste overtuigingen, de heftigste emoties en de bezieling van mensen aan te raken. Het curriculum lijkt geen oog te hebben voor de angel die in religie en levensbeschouwing aanwezig kan zijn.

Tot slot

Het is me toch gelukt om enige kritische gedachten te schrijven over een stuk dat ik van harte wil steunen. Hoe het curriculum er beter uit kan zien, weet ik niet zo goed. In zijn kracht schuilt de valkuil. Het curriculum kan innerlijke tegenspraak bevatten, zoals:

- “Een verplichte open houding hebben”, is een gesloten houding.
- “Je mag geen dogma's hebben”, is in wezen een dogma.

Wat mij aanspreekt, is de werkwijze die de Talmoed aanbeveelt. Je bent een zoeker en geen bezitter van waarheid. Levinas noemt die methode de “transcendente dialoog”. Je weet niet met welke interpretatie de gesprekspartner voor de dag komt, maar je gaat er vanuit dat hij iets te vertellen heeft en je respecteert zijn intelligentie.

Boeiend en spannend!

De noodzaak van evenwichtig onderwijs in religie en levensbeschouwing is evident. Wij, Jan Bollemaat en Jaap Doornbos, vinden het huidige voorstel een goede aftrap geven voor het doordenken en ontwikkelen van een (ver)nieuw(d) curriculum.

Belangrijk is het besef dat we allemaal subjectief zijn en dat we ons daarvan bewust moeten zijn. Dit vraagt wederzijds respect. Jammer dat dit alleen bij domein 3 benoemd wordt, het hoort ons inziens in alle domeinen thuis. Denkend vanuit de gereformeerde identiteit is het niet zo dat de levensbeschouwelijke ontwikkeling van het individu principieel open zou zijn. Het is ons (school en ouders) niet om het even waar een leerling religieus gesproken terecht komt.

Bepaalde vaardigheden en attitudes niet vergeten

Wat als eerste in het oog springt, is de brede verwoording van de kennis (kwalificatie, in woorden van Biesta) en de zeer magere duiding van vaardigheden en attitudes (socialisatie en subjectificatie, Biesta). Deze verhouding verdient aanpassing. De kerndomeinen ademen een cognitief gewicht dat onvoldoende recht doet aan de brede vormende aspecten van het vak. Mogelijk is dit ingegeven door de gedachte aan een centraal examen. Uiteraard blijft het cognitieve belangrijk en deze constatering is geen oproep om minder kennis, maar om meer explicietie en exploratie van vaardigheden en attitudes.

Bij vaardigheden gaat het over reflecteren en vergelijken, maar niet of nauwelijks over ontmoeting, gesprek, nuanceren, completeren en corrigeren van bestaande beelden van elkaar. Ook vaardigheden in het lezen en exegetiseren van heilige geschriften ontbreken. Hetzelfde geldt voor de attitudes. Daar wordt gesproken over vooroordelen op grond van geringe feitenkennis, maar attitudes verander je niet zozeer door meer feitenkennis. Dat zal eerder gebeuren door ervaring en beleving. Een verplichte ontmoeting van leerlingen in dezelfde (of nabij gelegen) plaats in het voorexamenjaar zou hier zowel de vaardigheid als de attitude van het vorm en inhoud geven aan een respectvolle ontmoeting versterken. In de ontmoeting ontstaat compassie, nuance, waardering en respect.

De onderwijsvrijheid borgen

Dit (ver)nieuwde vak biedt prachtige kansen voor alle scholen, ook de gereformeerde scholen. Een vraag is of het wils is dat leraren en scholen dit curriculum binnen de eigen schoolidentiteit en pedagogische visie een plek moeten geven. Het moet mogelijk zijn om het basiscurriculum zorgvuldig en evenwichtig te beschrijven in een religiewetenschappelijke context die heel basaal past bij elke identiteit. In onze ogen krijgt elke school daarnaast ruimte en vrijheid om, passend bij de eigen identiteit, het vak 'godsdienst' of 'levo' te geven. Het is erg belangrijk om vast te stellen dat hier geborgd wordt dat we niet in conflict komen met artikel 23 van de Grondwet. Een spannende vraag is: lukt het om doelen te formuleren die passen bij alle levensbeschouwingen in Nederland?

Tot slot

Het is een boeiend proces. Dit voorstel helpt om 'religie' goed te doordenken en de waarde daarvan te laten zien aan alle burgers. Het is ook spannend, want hoe gaat dit passen binnen de verschillende scholen en identiteiten? Het vraagt erom alle identiteiten vanaf het begin proactief in te schakelen. Wanneer er doordachte kerndoelen worden geformuleerd, is er veel verbinding mogelijk en haalbaar.

Voor ons is het extra spannend: past ons huidige examenkeuzevak Mens & Religie in het curriculum van religie en levensbeschouwing? Blijft dat daarnaast staan? Graag blijven we meedenken met dit boeiende proces.

Een beknopte kritische reflectie

Op verzoek geef ik, Naïma Lafrarchi, als onderwijskundige en 'bijzondere leermeester islam' in het secundair onderwijs in België een reactie op het kerncurriculum.

De eerste subtitel begint met 'her-ijking'. Her-ijken ten opzichte van wie of wat? Deze vraag is niet alleen een theoretische en theologische vraag, maar heeft praktische gevolgen voor het onderwijs. De laatste decennia is er in de lage landen heel wat inkt gevloeid over het thema religie en levensbeschouwing. Over de relevantie, zin, plaats, inhoud én doelen van een vak religie en levensbeschouwing (RL) hebben velen geschreven en gedebatteerd. Mijn reactie zal niet de maatschappelijke en politieke discussies belichten. Veeleer wordt getracht een beknopte kritische reflectie te geven op het concept kerncurriculum (KC).

Duidelijk doel

Elke reflectie vertrekt vanuit een specifiek referentiekader waarbij bepaalde vragen centraal staan. Wat is het doel en de finaliteit van het KC? Is het jongeren klaarstomen met objectieve kennis, vaardigheden en attitudes die hen toelaten als mondige, respectvolle, verdraagzame en betrokken burgers te participeren in de samenleving? Vormen en opleiden tot bewuste, verantwoordelijke en actief betrokken burgers, is wat het onderwijs uiteindelijk beoogt en dit wordt expliciet geformuleerd als doel in het KC.

Vanzelfsprekend krijgt het KC door de schooleigen identiteit en pedagogische visie zijn kleurenpalet. Doch, indien de auteurs het invoeren van het KC als minimale basis in alle scholen beogen, dan moet er ook op gelet worden dat er geen al te grote (inhoudelijke) verschillen ontstaan tussen scholen.

Twee kanttekeningen

Een eerste kanttekening bij het KC is dat het (sterk) aanbevolen is om RL niet enkel door de docenten GL, maatschappijleer en/of geschiedenis te laten dragen. Een meer vakoverstijgende benadering doet meer recht aan het thema én het leerproces van leerlingen. Ook

dient men zich, zoals terecht is aangegeven, te behoeden om zich niet te beperken tot de door eurocentrische blik ingegeven 'probleemonderwerpen' integratie, terrorisme, godsdienstoorlogen, liberale normen en waarden, etc.

Binnen- en buitenperspectief

Het KC vertrekt vanuit een afgelijnde rationale met drie doeldomeinen: eigenheid en diversiteit, cultuur en geschiedenis, samenleving en burgerschap. De drie doeldomeinen worden gevoed vanuit de religiewetenschappen en theologie, wat meteen het fundamentele verschil aangeeft met andere menswetenschappelijke benaderingen. Het is hier interessant om aan te merken dat vanuit de religiewetenschappen en theologie zowel een binnen- als een buitenperspectiefbenadering wordt gehanteerd in de leerdoelen en inhouden. Dit plaatst de leerlingen meteen in een spectrum waarin zij er als het ware middenin zitten (dus subject zijn) en kunnen leren van beide perspectieven, om uiteindelijk zelf hun keuzen te maken op religieus en levensbeschouwelijk vlak.

Gemis van cultuurhistorische en religieuze breedte

Bij het verder lezen van het KC valt op dat er niet wordt verwezen naar de Nederlandse koloniale geschiedenis. Kennis hierover kan mijn inziens positief bijdragen tot inzichten, vaardigheden en het kunnen plaatsen van bepaalde historische invloeden die tot en met vandaag de Nederlandse samenleving beïnvloeden. Ook is het een gemiste kans om enkel te vertrekken (bij bepaalde inhouden) vanuit christendom, Verlichting en humanisme, omdat het Europese religieuze en culturele erfgoed een cumulatief resultaat is van invloeden vanuit bijvoorbeeld Griekse, Romeinse, Arabische/islamitische en Indische beschavingen op deelgebieden als kunst, taal en cultuur.

Ook richten op identiteitsontwikkeling

Terecht wordt melding gemaakt van het belang van religieuze geletterdheid, waarbij instrumenten, vaardigheden en taal aangereikt worden om religie(s) te kunnen analyseren, begrijpen, interpreteren en vertalen naar het eigen handelen, zodat de leerlingen gefundeerde keuzen kunnen maken en op een betrokken, constructieve en positieve wijze kunnen participeren in de samenleving. Daarbij mag de rol en de plaats van religie en levensbeschouwing in de identiteitsontwikkeling echter niet over het hoofd gezien worden. Uiteindelijk bepalen identiteit en wereldvisie hoe leerlingen naar de samenleving zullen kijken.

Haalbaarheid van de ambitie

Tot slot kwam bij het lezen van de inhouden en leerdoelen één bezwarende vraag bij mij naar boven: is dit KC haalbaar in 'slechts' één lesuur RL (in Vlaanderen zijn er twee lessen beschikbaar en dat is al erg weinig) en bovendien in het hele onderwijspectrum vmbo-gymnasium? Is het KC niet wat té ambitieus?